

rut 1991, 1413/1992) ve Muhammed b. Hasan b. Akil Mûsâ Nûzhetü'l-fuḍalâ' Teh-zîbü Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ' li'z-Zehebî (I-III, Cidde 1415/1995) adıyla özetlemiştir.

Siyeru a'lâmi'n-nûbelâ' ile Zehebî'nin bu eserdeki görüşleri ve metodu etrafında bazı çalışmalar yapılmıştır. Mecc Mekki, Mekke'deki Ümmülkurâ Üniversitesi'nde hazırladığı *Aḳvâlû'l-ḥâfız ez-Zehebî en-naḳdiyye fî 'ulûmî'l-ḥadîş min Kitâbi Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ'* adlı yüksek lisans tezinde Zehebî'nin cerh ve ta'dille ilgili değerlendirmelerini incelemiştir. Cemâl b. Ahmed b. Beşîr Bâdî'nin *el-Âşârü'l-vâride 'an e'immeti's-sünne fî ebvâbi'l-i'tikâd min Kitâbi Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ'* isimli doktora tezinde Zehebî'nin itikadî konulara dair görüşleri ele alınmaktadır (Riyad 1416/1996). Yahyâ b. Abdullah b. Yahyâ el-Bekrî, *Keşfü'l-ğîṭâ' 'an aḥkâmî'z-Zehebî fî Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ' 'ale'l-eḥâdîş ve'l-kıṣaṣ ve'l-enbâ'* adlı derlemesinde eserde geçen hadis, hikâye ve haberlerin sıhhatini değerlendirmiştir (Riyad, ts.). Fehd b. Abdurrahman el-Osman *el-Fevâ'idü'z-zehebîyye min Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ' li'z-Zehebî* adlı çalışmasında *Siyer*'de yer alan hikmetli sözleri, faydalı bilgileri ve önemli bazı tarihî olayları derleyip neşretmiştir (Riyad 1417/1997). Ömer b. Mûsâ el-Hâfız, *Ḳâle'z-Zehebî* adlı derlemesinde Zehebî'nin bu eserindeki "kültü" (derim ki) diye başlayan sözlerini bir araya getirmiştir (Riyad 1420/1999). Haldûn Abdülazîz Mahlûta *Fikrû'l-ḥâfız ez-Zehebî min hilâli ta'likâtihi fî Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ'* isimli çalışmasında Zehebî'nin kitabında önemle üzerinde durduğu iman, amel ve ahlâkla ilgili konuları derleyip incelemiştir (Dimaşk 1424/2004).

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nûbelâ'* (nşr. Şuayb el-Arnaût – Hüseyin el-Esed), Beyrut 1405/1985, Beşşâr Avvâd Ma'rûf'un takdim yazısı, I, 7-140; Safedî, *el-Vâfi*, II, 164; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1015; Beşşâr Avvâd Ma'rûf, *ez-Zehebî ve menhecühû fî kitâbihi Tarihî'l-İslâm*, Kahire 1976, s. 175-177; Ma'a'l-Mektebe, s. 102; Abdüssettâr eş-Şeyh, *el-Hâfız ez-Zehebî*, Dimaşk 1414/1994, s. 469-478, 499-514; Haldûn Abdülazîz Mahlûta, *Fikrû'l-ḥâfız ez-Zehebî min hilâli ta'likâtihi fî Siyeri a'lâmi'n-nûbelâ'*, Dimaşk 1424/2004, s. 8-10; H. Ritter, "Siyeru a'lâmi'n-nûbelâ'", *Oriens*, XI (1958), s. 306-307; Mutâ' et-Tarâbişî, "Ta'likât 'alâ taḥki-ki's-Siyer li'z-Zehebî", *MMLADm.*, LVIII/2 (1403/1983), s. 277-333; Hayati Yılmaz, "Siyeru a'lâmi'n-nûbelâ' ve İki Ayn Neşri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 2, İstanbul 2000, s. 323-332.



MEHMET EFENDIOĞLU

es-SİYERÜ'L-KEBİR

(السير الكبير)

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin
(ö. 189/805)
İslâm devletler hukukuna
dair eseri.

Hukuk tarihinde devletler hukuku meselelerini ele alan ilk kapsamlı eser olarak bilinir. Gerek bu tarihî önceliği gerekse içeriği ve ilgili literatüre etkisi dolayısıyla müellifi Şeybânî'ye devletler hukukunun kurucusu unvanını kazandırmış (Kruse, *JPHS*, III/4 [1955], s. 264; Yaman, s. 40; Taş, s. 46-47), Avrupalı bilim adamlarınca Shaybani Society of International Law adlı bir kurum açılmasını sağlamıştır (Kruse, *Islamische Völkerrechtslehre*, s. XVI; Serahsî, *Şerhu's-Siyerü'l-kebîr*, neşreden giriş, I, 14; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, s. 343-344).

Her ne kadar İslâm tarihinde Şeybânî'den önce devletler hukuku konularını kapsayacak bir içerikle "siyer" terimi kullanılmış ve bazı yönleri aynı isimle kitaplaştırılmışsa da (bk. SİYER) onun bu eseri, konunun bütün boyutlarını kuşatması ve sistematik bir tarzda ele alması dolayısıyla sadece fıkıh değil genel hukuk tarihinde de bir ilktir. *es-Siyerü'l-kebîr*, bu alanın ilk müellifi olarak takdim edilen Ebû Hanîfe'nin (Şeybânî, *Kitâbü's-Siyer*, neşreden giriş, s. 38, 55, 68; İbn Hacer el-Askalânî, s. 153; Muhammed Hamîdullah, s. 43, 65; Kruse, *JPHS*, III/4 [1955], s. 243) devletler hukukuna ilişkin ihtihadlarını büyük ölçüde yansıtır. Yine Şeybânî'ye nisbet edilen *es-Siyerü's-sağîr* de esasen Ebû Hanîfe'nin siyer kültürünü yansıtan, hatta bazı yorumlara göre bizzat ondan rivayet edilen bir eserdir (Ebû Yûsuf, neşreden giriş, s. 4; M. Zâhid Kevserî, s. 62; M. Ebû Zehre, s. 241). Serahsî'nin ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla *es-Siyerü's-sağîr* onun *el-Mebsûṭ* isimli geniş eserinin "Kitâbü's-Siyer" bölümünde şerhedilmiştir (*el-Mebsûṭ*, X, 144).

Hocası Ebû Hanîfe'nin ihtihadlarından Ebû Yûsuf kanalıyla ulaştıklarını "es-sağîr" diye nitelenen kitaplarında, herhangi bir aracı olmaksızın doğrudan Ebû Hanîfe'den aldığı hükümleri ise "el-kebîr" diye anılan eserlerinde derlediğini dile getiren yoruma göre (İbn Âbidîn, I, 16, 19) Şeybânî *es-Siyerü'l-kebîr*'i doğrudan Ebû Hanîfe'den almıştır. Fakat Şeybânî'nin Ebû Yûsuf aracılığıyla hazırladığı *el-Aşl* (*el-Mebsûṭ*) ve *el-Âşâr*'ı "sağîr" diye nitelememesi bu yorumu zayıflatmaktadır. Diğer ta-

raftan Hatîb el-Bağdâdî'nin verdiği bilgiye göre Şeybânî'nin eserleri içinde sadece *el-Câmi'u's-sağîr*'de Ebû Yûsuf'un tesiri olmuş, diğerleri doğrudan kendi kaleminden çıkmıştır (*Târihu Bağdâd*, II, 180). Öyle anlaşıyor ki Şeybânî eserlerini âdeta iki defa yazıyor, önce kaleme aldığı nisbeten küçük hacimli olanlarını daha sonra tekrar gözden geçiriyor ve ilâvelerle geliştiriyordu (Serahsî, *el-Mebsûṭ*, XXX, 287; krş. Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, neşreden giriş, s. 57). Buna göre Ebû Hanîfe'nin kontrolü altında *es-Siyerü's-sağîr*'i yazmış, Evzâî bunu tenkit amacıyla *Siyerü'l-Evzâî*'yi hazırlamış, Ebû Yûsuf *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâî* ile bu eleştirilere cevap vermiş, bütün bu tartışmalarla birlikte Hanefî mezhebinin siyer merkezli bakış açısını etraflıca yansıtmak amacıyla çok sonraları Şeybânî tarafından *es-Siyerü'l-kebîr* telif edilmiştir. Eseri şerheden Serahsî dahil olmak üzere çeşitli kaynaklarda Şeybânî'nin, *es-Siyerü's-sağîr*'ini inceleyen Evzâî'nin kendisini küçümseyici bir tavır takınması üzerine *es-Siyerü'l-kebîr*'i yazdığı ve hükümleri hadis rivayetleriyle temellendirdiği için bu defa Evzâî'nin takdirine mazhar olduğuna dair bilgi (Şerhu's-Siyerü'l-kebîr, I, 3) Evzâî'nin vefat tarihi (157/774) ve eserin telif zamanı göz önüne alındığında şüpheli görünmektedir. Zira *es-Siyerü'l-kebîr* onun 180 (796) veya 187 (803) yılında tayin edildiği Rakka kadılığı sırasında yazılmıştır. Bu kitabın Şeybânî'nin kaleme aldığı en son eser olduğunu gösteren bir başka delil de *es-Siyerü'l-kebîr*'in, onun diğer bütün eserlerini rivayet edenler arasında yer alan Ebû Hafs el-Kebîr Ahmed b. Hafs tarafından rivayet edilmemiş olmasıdır (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1014; İbn Âbidîn, I, 17). Çünkü Ebû Hafs, hocası Şeybânî'nin son yıllarında Bağdat'tan ayrılmış olduğu için kitabın yazımına şahit olmamıştı (Heffening, s. 160; M. Ebû Zehre, s. 241-242; Muhammed el-Hudari, s. 172, 220). Altmış ayrı defter halinde yazılan eser müellifi tarafından Halife Hârûnürreşîd'e takdim edilmiş, o zamana kadar böyle bir eser hazırlanmadığı için takdirlerini belirten halife, bizzat müellifinden okumalarını sağlamak üzere oğulları Emîn ile Me'mûn'u ona göndermişti.

Eser ağırlıklı olarak devletler umumi hukuku kapsamına giren konuları ihtiva etmektedir. Bu çerçevede sınır boylarında ikamet etmenin ve serhadde askerlik yapmanın faziletine ilişkin rivayet ve yorumlarla başlayan kitap ordu kumandanlarının uyması gereken kuralları, asker sev-

ketmenin esaslarını, bayrak ve flama kullanımını, savaşa fiilen başlamadan önce düşmana İslâm ve barış çağrısında bulunmayı, savaş sırasında geçerli olacak strateji ve hükümleri, eman ve diplomatik ilişkileri, fey-ganimet ve esirlere dair hükümleri, milletlerarası tahkim ve anlaşmaları ele almaktadır. Bununla birlikte yer yer yabancılar hukuku, kanunlar ihtilâfı ve vatandaşlık hukukunu ilgilendiren ayrıntılara da giren eser bu özelliğiyle kısmen devletler hususi hukuku konularını da içermektedir. Ayrıca kitapta irtidad, öşür ve cizye gibi siyer geleneğine özgü konulara değinilmekte, devletler hukukuyla doğrudan ilgisi bulunmayan bazı konuların da müstakil başlıklar altında incelendiği görülmektedir.

Şeybânî'nin zâhirü'r-rivâye eserleri içinde en fazla hadis, eser ve sahâbî kavli ihtiva eden *es-Siyerü'l-kebir*'dir. Onun diğer fıkıh eserlerine nisbetle burada rivayet malzemesine özel önem vermesi siyer alanının kendi iç özelliği ve kaynaklarıyla ilgili bir husustur. Gayri müslim toplumlarla ilişkilerde takip edilecek siyasî ve hukukî çerçeve özellikle Hz. Muhammed'in ve onun ardından Hulefâ-yi Râşidîn'in takip ettiği yoldan çıkarıldığı için bu alanda rivayet malzemesi özel bir önem taşımaktadır. Diğer taraftan hazırladığı kitabın devletler hukuku alanındaki ilk kapsamlı eser hüviyetini taşıyacağına bilincinde olan ve Iraklılar'a yöneltilen önceki eleştirileri hesaba katan Şeybânî'nin burada yer verdiği hükümleri delillendirme kaygısını taşıdığı sezilmektedir.

es-Siyerü'l-kebir'de Hanefî mezhebinin dışında diğer bazı mezhep görüşlerine ve onların delillerine de yer verildiği tesbitiyle Irak, Hicaz ve Şam merkezli yaklaşımları mukayese eden müellifin bunlardan ikisinin birleştiği görüşü tek başına kalan ictihada tercih ettiği bilgisi (Necîb el-Ermenâzî, s. 45) tenkide açıktır. Bilindiği kadarıyla kitabın günümüze metin olarak ulaşmadığı dikkate alınınca mevcut şerhlerinin hangi cümlelerinin Şeybânî'ye, hangilerinin şârihe ait olduğunu, diğer mezheplere atıfların kimin tarafından yapıldığını belirlemek ve buradan hareketle kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Her ne kadar Serahsî'nin *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*'ini neşretmeye başlayan Selâhaddin el-Müneccid ile bunu tamamlayan Abdülazîz Ahmed metnin şerhi ayırma gayreti göstermişlerse de esasen şârihin, eserini hazırlarken böyle bir yöntem izlememesi dolayısıyla bu girişim de metnin üzerinde kesin hüküm vermeye yet-

memektedir. Ayrıca şerhin herhangi bir konu başlığının hemen altında asıl metin gibi sunulan satırlarda, "Biz bu konuyu *Şerhu'l-Muhtasar*'da genişçe ele aldık" cümlesiyle (meselâ bk. IV, 1425) Serahsî'nin diğer eseri *el-Mebsû't*'a yapılan göndermelere rastlanmakta, *es-Siyerü'l-kebir* metninde Ebû Yûsuf'un adının hiç anılmadığı bizzat Serahsî tarafından beyan edildiği halde (I, 1) metin gibi öne çıkarılan birçok yerde Ebû Yûsuf'un isminin açıkça geçtiği görülmektedir. Evzâî'nin eski Arap telakkilerini, kabul görmüş Helenistik düşünceleri ve Akdeniz sahillerinde yaşayan örfe dayalı Emevî uygulamalarını temel almasına karşılık Şeybânî'nin de içinde bulunduğu Iraklı fakihlerin bunu reddedip Abbâsî uygulamalarını merkeze aldıkları yönündeki şarkiyatçı iddialarının (Schacht, s. 70-77, 204; Kruse, *JPHS*, III/4 [1955], s. 244-245) genelde fıkıhın oluşum süreci ve kaynakları, özelde siyer literatürünün temel özellikleri ve kaynakları dikkate alındığında gerçeği yansıtmadığı görülmektedir.

Şeybânî'nin öğrencileri olan Ebû Süleyman el-Cûcânî ile İsmâil b. Tevbe el-Kazvîni tarafından rivayet edilen, fakat asıl metin olarak günümüze ulaşmayan (krş. M. Zâhid Kevserî, s. 64) *es-Siyerü'l-kebir*'in en erken izleri, Karahanlı dönemi fakihlerinden Şemsüleimme es-Serahsî'nin (ö. 483/1090 [?]) *Şerhu's-Siyeri'l-kebir* adlı eseriyle takip edilebilmektedir. Serahsî'nin verdiği bilgiye göre (I, 5) eser biri hocası Şemsüleimme el-Halvânî, diğerleri Ebû'l-Hasan es-Suğdî ve Ebû Hafs Ömer b. Mansûr el-Bezzâr ile tamamlanan üç ayrı senedle kendisine ulaşmıştır. Şeybânî'nin eserlerini *el-Kâfi* ismiyle derlediği bilinen Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) bu eserindeki siyer bölümü (vr. 188^b-198^a), eseri *el-Mebsû't* adıyla şerheden Serahsî'nin bölüm sonundaki ifadesine bakılırsa (X, 144) *es-Siyerü'l-kebir* değil *es-Siyerü's-şagîr*'dir. Mahmûd Ahmed Gâzî'nin *Kitâbü's-Siyeri's-şagîr* adıyla yayımladığı (İslâmâbâd 1998) metin de esasen *el-Kâfi*'nin siyer bölümüdür. Leknevî'nin okuduğunu söylediği (*el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 163) *es-Siyerü's-şagîr* ve *es-Siyerü'l-kebir* de muhtemelen bunların Serahsî tarafından yapılan şerhleridir. Serahsî'nin *el-Mebsû't*'tan sonra kaleme aldığı anlaşılan *Şerhu's-Siyeri'l-kebir* (IV, 1425) asıl metnin bazı bölümlerini ihtiva etmemektedir. Meselâ Ehl-i kitap esirlerinin nesebinin ispatı bölümüyle dârülharp'te had cezalarının uygulanması bölümü arasında kalan kısmı atladığını belirten Se-

rahsî (V, 1850) bunu *Şerhu's-Ziyâdât*'ta etraflıca incelediğini söyler.

İlk defa 1335-1336 (1917-1918) yıllarında dört cilt halinde Haydarâbâd'da neşredilen *Şerhu's-Siyeri'l-kebir*'in ikinci tam neşri ilk üç cildi 1957-1960 yıllarında Selâhaddin el-Müneccid, son iki cildi 1971'de Abdülazîz Ahmed tarafından olmak üzere Kahire'de yapılmıştır. Mustafa Zeyd'in tahkiki, Muhammed Ebû Zehre'nin giriş ve notlarıyla 1958'de Kahire'de başlayan bir üçüncü yayın ise ilk cildinden sonra devam etmemiştir. Bazı bölümleri Fransızca'ya çevrilip 1851-1853 yılları arasında *Journal Asiatique*'te tefrika edilen bu şerh (Necîb el-Ermenâzî, s. 46) II. Mahmud'un emriyle Türkçe'ye çevrilmiş, Mehmed Münib Ayıntâbî tarafından yer yer genişletilerek yapılan çeviri, Arapça aslından doksan iki yıl önce *Terceme-i Şer-i Siyeri'l-kebir* ismiyle 1241'de (1825) iki cilt halinde İstanbul'da yayımlanmıştır. Alay müftüleri ve tabur imamaları tarafından subaylara ve askerlere ders kitabı olarak okutulan eser, Osmanlı askerlerinin Avrupa devletleriyle savaşlarında uyacakları kurallar için temel kitap kabul edilmiştir (Taş, s. 48). Ayıntâbî'nin ayrıca *Teyşîrü'l-mesîr fi Şerhi's-Siyeri'l-kebir* adlı Arapça bir eseri daha vardır (Süleymaniye Ktp., Hüsrev Paşa, nr. 382, müellif hattı; Mihrişah Sultan, nr. 110; TSMK, Emanet Hazinesi, nr. 726; İÜ Ktp., AY, nr. 5867). Günümüz Türkçe'siyle yeniden tercüme edilerek *İslâm Devletler Hukuku* adıyla yayımlanan bu eserin (nşr. İbrahim Sarımsıç – M. Sait Şimşek, I-V, Konya 2001) UNESCO'nun isteğiyle Muhammed Hamîdullah tarafından yapılan Fransızca çevirisi Türkiye Diyanet Vakfı'na neşredilmiştir (I-IV, Ankara 1989-1991). *es-Siyerü'l-kebir*'in ayrıca Halvânî, Ebû'l-Hasan es-Suğdî ve Mahmûd b. Ahmed el-Hasîrî tarafından şerhedildiği bazı kaynaklarda belirtilmiş olmakla birlikte (Kureşî, II, 567; III, 433) bunlar günümüze ulaşmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *Kitâbü's-Siyer ve'l-harâc ve'l-uşr min kitâbi'l-Aşl el-ma'rûf bi'l-Mebsû't* (nşr. Mecîd Haddûfî), Karâcî 1417, neşreden giriş, s. 38, 55, 57, 68; a.mlf., *Kitâbü's-Siyeri's-şagîr* (nşr. Mahmûd Ahmed Gâzî), İslâmâbâd 1998; Ebû Yûsuf, *er-Red 'alâ siyeri'l-Evzâî* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Kahire 1357, neşreden giriş, s. 4; Hâkim eş-Şehîd, *el-Kâfi*, Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 580, vr. 188^b-198^a; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 203-204; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, II, 180; Serahsî, *el-Mebsû't*, X, 144; XXX, 244, 287; a.mlf., *Şerhu's-Siyeri'l-kebir* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid – Abdülazîz Ahmed), Kahire 1958-71, I, 1, 3, 5; IV, 1425; V, 1850; ayrıca bk. neşreden giriş, I, 9-28; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), III, 184;

İbn Hacer el-Askalânî, *Tevâli't-te'sis li-me'âli Muḥammed b. İdrîs* (nşr. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1406/1986, s. 153; Kureşî, *el-Cevâ-hirü'l-muḍîyye*, I, 48; II, 567; III, 433; İbn Kutlu-boğa, *Tâcü't-terâcim fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 54; *Keşfü'z-zunûn*, I, 107; II, 1014; Muhammed b. Ahmed ed-Desûkî, *el-İmâm Muḥammed b. Ḥasan eş-Şeybânî ve eşeruhû fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Katar 1987, tür.yer.; İbn Âbidîn, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, I, 16-19; Leknevi, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 163; *Osmanlı Müellifleri*, II, 34-35; W. Heffening, *Das Islamische Fremdenrecht*, Hannover 1925, s. 160; Necib el-Ermenâzî, *eş-Şer'u'd-devli fi'l-İslâm*, Dimaşk 1930, s. 45, 46; M. Zâhid Kevserî, *Bulûgu'l-emânî*, Kahire 1355, s. 9, 35-39, 62, 64; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 288-291; Sezgin, *GAS*, I, 430-431; J. Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, Oxford 1967, s. 70-77, 204, 306-310; M. Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Kahire 1977, s. 233-245; Muhammed Hamîdullah, *İslâm'da Devlet İdaresi* (trc. Kemal Kuşcu), Ankara 1979, s. 43, 65; H. Kruse, *Islamische Völkerrechtslehre*, Bochum 1979, s. XVI; a.mlf., "The Foundation of Islamic International Jurisprudence", *JPHS*, III/4 (1955), s. 243-245, 264; Muhammed el-Hudârî, *Târîhu't-teşrî'i'l-İslâmî*, Beyrut 1983, s. 172, 220; Ahmet Yaman, *İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler*, Ankara 1998, s. 37-42; Mehmet Özşenel, *Sünnet ve Hadisi Değerlendirme ve Anlamada Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis Yaklaşımları ve İmâm Şeybânî* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 141-152; Aydın Taş, *İmâm Muhammed'in Hukuk Anlayışı* (doktora tezi, 2003), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44-50; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 18, 40; Osman b. Cum'a Damiriyye, "es-Siyerü'l-kebîr li'l-İmâm Muḥammed b. Ḥasan eş-Şeybânî", *el-Beyân*, sy. 6, Riyad 1988, s. 36-47; sy. 10 (1988), s. 33-43.



AHMET YAMAN

es-SİYERÜ's-SAGİR

(bk. es-SİYERÜ'l-KEBİR).

SİYONİZM

Filistin'de
bir yahudi devleti
kurma amacıyla ortaya çıkan
siyasî hareket.

Siyon, Ahd-i Atîk'te Kral Dâvûd tarafından fethedilip krallığın merkezi yapılan Kudüs şehri için kullanılmış bir isimdir (II. Samuel, 5/7). Zamanla kapsamı bütün İsrail topraklarını ifade edecek şekilde genişlemiştir. Siyon kelimesine dayanan **siyonizm** ise yahudi halkının "tarihî yurtlarına dönüşü" mânasında Filistin'de yahudi devleti kurmayı hedefleyen siyasî hareketi belirtir. XIX. yüzyıl sonlarında Doğu Avrupa yahudileri içinde ortaya çıkan, ardından bütün dünya yahudileri arasında yayılan siyonizmin siyasî, sosyalist, kültürel, revizyonist ve dinî-mesihî olmak üzere çeşitli açılımları ortaya çıkmış, aynı zamanda karşıt-ları arasında günümüze kadar uzanan süreçte anti-siyonist, a-siyonist ve post-siyonist diye isimlendirilen gruplaşmalar doğmuştur.

Hareketin Doğuş Süreci. Batı Avrupa'da Fransız İhtilâli sonrasında farklı dinden olanların yasa önünde eşitliği fikri yayılmaya başlayınca bu coğrafyadaki yahudiler siyasî-idarî-kültürel haklar elde ederek bulundukları toplumlara entegre oldular. Doğu Avrupa'da ve özellikle Çarlık Rusya'sındaki yahudiler içinse gerek devlet temelli baskılar gerekse hristiyan toplum temelli çatışmalar artış gösterdi; bu sebeple bölgedeki yahudilerde tarihteki ilk temelli göç düşüncesi ve teşkilatlanması filizlendi. Bu bağlamda ortaya çıkan Hovevei (Hibbat) Siyon (siyon severler) adlı grup, artan Rus baskısı karşısında yahudilerin Filistin'e göç edip yerleşmesi fikrini seslendirmekle kalmayıp siyonizmin doğuşundan önce Filistin'e ilk önemli yahudi göçünü gerçekleştirerek dalgalar halinde devam edecek olan sistemli göç (aliyah) için örnek oluşturdu. Bu dönemde yahudiler arasında ağırlıklı göç hareketi Batı'ya ve Amerika'ya yönelse de siyon severler hareketinin siyasî siyonizmin doğuşuna öncülük etmedeki rolü önemlidir. Zira sistemli bir siyasî hareket olarak siyonizmin kurucusu bilinen Theodore Herzl'in tarih sahnesine çıktığı 1890'larda Avrupa'da ve diğer yerlerde Hibbat Siyon hızla şubeler açarak yahudiler arasında yayıldı; hareketin Avusturyalı önderlerinden Nathan Birnbaum ilk defa siyonizm terimini ortaya attı. Dolayısıyla Herzl, siyonizmin teorisini kurup teşkilâtlandırırken kendi hareketini üzerine kuracağı bir öncü hareketi ve belli ölçüde siyasî bilinçlenmeye ulaşmış bir kitleyi hazır buldu.

Herzl'i yahudi davasına eğilmeye ve yahudilere ait bir devlet fikrini işlediği *Der Judenstaat* (1896) isimli kitabını yazmaya sevkeden olay Paris'te tanınmış bir gazetenin muhabiri sıfatıyla izlediği, bir yahudi yüzbaşının casusluk suçlamasıyla yargılanıp mahkûm edildiği Dreyfuss Davası'dır. Bu davada o günlerin Avrupa'sında gittikçe yayılan yahudi aleyhtarlığını gözlemleyen Herzl, yahudilerin genellikle dışlanmış azınlıklar olarak yaşadıkları ülkelerin toplumlarıyla kaynaşamayacağı düşüncesinden hareketle söz konusu kitabını kaleme aldı. Kitap, yahudiler arasında farklı tepkilerle karşılanırsa da çok geçmeden yahudilerin başta Avrupa olmak üzere diyasporadan "kutsal topraklar" a dönüşü ve Filistin'de bir yahudi yurdu kurma hedefiy-

le kurumsallaşacak olan siyonist hareket için bir işaret taşı oldu. Söz konusu kurumsallaşma kapsamında Dünya Siyonist Teşkilâtı, Herzl'in çabaları ve önderliğinde 29 Ağustos 1897'de Basel'de toplanan ilk Dünya Siyonist Kongresi ile kuruldu. Tartışmalar sonunda kararlaştırılan Basel Programı hareketin resmî çerçevesini şöyle çizdi: Siyonizm, yahudi halkı için Filistin'de kamu hukukunun güvencesi altında bir yurt kurulmasını amaçlamaktadır. Bunun için kongre Filistin'de yahudi çiftçi, esnaf ve tüccarının anlamlı bir şekilde yerleştirilmesine, her ülkenin yöresel yasalarına uygun biçimde Müsevîler'in birleştirilmesi ve örgütlenmesine, yahudi ulusal duygularının ve bilincinin kuvvetlendirilmesine, siyonizmin amacına erişebilme yolunda ilgili hükümetlerin onayını almak için hazırlık çalışmalarına girilmesine karar vermiştir (Öke, s. 38). Herzl'in hâtıratında bu kongreyle ilgili söyledikleri önemlidir: "Ben Basel'de yahudi devletini tesis ettim. Bunu bugün yüksek sesle söylesem bütün dünyada bir kahkaha tufanı kopar. Fakat bundan beş sene, belki elli sene sonra muhakkak herkes bunun böyle olduğunu anlayacaktır" (Vital, *The Origins of Zionism*, s. 396). Dünya Siyonist Teşkilâtı, kapsayıcı kurumsal yapısı ve düzenli kongreleri yoluyla, programını çizdiği siyonist hareketi özgün hedefine götürecektir. Filistin'e sürekli göçü düzenleme ve siyasî, iktisadî, yerleşimci faaliyetleri yürütme yolunda en temel organ olma niteliğini o günden itibaren korudu.

Filistin'e Yahudi Göçü. Siyonizmin Filistin'de bir yahudi yurdu oluşturma hedefi, Filistin'de yerleşik Arap nüfusu bulunduğu "aliyah"ya siyonizmin çeki taşı niteliği kazandırdı. Kelime anlamı "yükselme" olan aliyah, din etkisiyle geçici göçlerden farklı biçimde yahudilerin yurtsuz ve dağınık yaşadıkları yerlerden ata yurtları olan Filistin topraklarına (Eretz Yisrael) siyasî bilinçle ve kalıcı olarak yerleşmek üzere göç etmesidir. 1880'lerden II. Dünya Savaşı sonuna kadar süren beş ayrı göç dalgasından bahsedilebilir. Buna göre 1882-1903 yılları arasında ağırlıklı olarak Rusya, Romanya ve Galiciya'dan 20-30.000 kişi, 1904-1914 arasında çoğunlukla Rusya'dan 35-40.000 kişi, 1919-1923 arasında Rusya, Polonya ve Romanya'dan aralarında İsrail'in gelecekteki siyasî önderlerinin de bulunduğu 35.000 kişi, 1924-1931 arasında özellikle Polonya'dan 88.000 kişi, 1932-1938 arasında Nazizm'in yükselişiyle bilhassa Orta Avrupa'dan 215.000 kişi göç etti. Filistin'e sistemli siyonist göç ve